

DRUGO POGLAVLJE

Politika

Ratovi su uglavnom rezultat politike određene države ili grupe država sa zajedničkim interesima. Balkanski ratovi nisu bili izuzetak od ovog pravila. Poslije Berlinskog sporazuma u julu 1878, glavni problem za države u jugoistočnoj Evropi bio je nacionalno ujedinjenje ili „nacionalno pitanje“, kako se to tad zvalo. Ideja života u homogenoj jednonacionalnoj državi, koja je morala da obuhvata sve teritorije za koje se iz historijskih ili demografskih razloga smatralo da pripadaju jednom narodu, dominirala je kolektivnim mišljenjem. Zato su teritorijalna razgraničenja određivana mirovnim sporazumima smatrana neprihvatljivim ili privremenim. Veliki dio Balkanskog poluostrva ostao je pod vladavinom sultana i susjedne zemlje su ga smatrale teritorijom za osvajanje. Politiku suparništva u regiji pokrenule su velike sile, koje su željele da ojačaju svoj uticaj na poluostrvu u slučaju diplomatskog ili vojnog sukoba.

Takozvano „istočno pitanje“ bilo je sve od početka XIX stoljeća na samom vrhu diplomatskog dnevnog reda, iz straha od evropskog rata i zbog riješenosti da se održi status quo. Napor da se pomire raspad Osmanskog carstva i evropska ravnoteža snaga generirao je bezbroj planova za moguće rješenje. Dvema alternativama – dalje opstajanje Osmanskog carstva ili njegova podjela između velikih sila – usprotivile su se nove balkanske države koje su nacionalnu integraciju zamišljale kroz teritorijalnu ekspanziju. Velike sile su poslije Berlinskog kongresa bile primorane integrirati budućnost balkanskih država u svoju politiku kroz sfere interesa.

Politike balkanskih vlada koje su vodile u rat osporavali su samo pojedinci i male političke grupe u balkanskim društvima. Socijaldemokrati su bili jedina dobro organizirana politička grupa koja se protivila ratnoj politici. Kreirali su ideju o balkanskoj federaciji koja bi bila jedno opće rješenje za sve političke i društvene probleme južnoevropskih zemalja. Međutim, uticaj ovih grupa bio je beznačajan i one nisu predstavljale pravu alternativu dominantnoj politici.

Od XIX stoljeća osmanski nadnacionalni koncept obećavao je mirnu koegzistenciju svih naroda unutar moderniziranog carstva. Međutim, autokratski režim Abdula Hamida, koji je 1877. raspustio prvi osmanski parlament, izazivao je protivljenje i zavjere i kršćanskih i muslimanskih podanika. Poslije 30 godina autokratije, Mladoturska revolucija dovela je i do izbora i do pojave turskog nacionalizma. Umjesto da pomiri nemuslimanske podanike s osmanskom vlašću, ona je doprinijela raspadu carstva. Balkanski iredentizam suočio se sa turskim nacionalizmom Komiteta za jedinstvo i napredak. Trajnija posljedica osmanskog poraza u balkanskim ratovima zapravo je bilo napuštanje osmanskog nadnacionalnog koncepta u korist agresivnog nacionalizma.

Pokretačke ideologije se mogu naći ne samo u suprotstavljenim nacionalizmima već i u ideološkim promjenama širom Evrope na prelasku iz XIX u XX stoljeće. Kult mladosti, potraga za „novim čovjekom“, novi ideal militantne muškosti, društveni darvinizam i, najzad, pozitivna slika rata bili su ideološki trendovi koji su pripremili evropska društva za rat koji se predviđao i očekivao.

Izvori u ovom poglavlju ne dokumentiraju detaljno mnoge vidove unutrašnje politike balkanskih zemalja i njihovu spoljnu politiku u kontekstu „istočnog pitanja“. Oni ne teže da zabilježe različite ideološke trendove koji su se u regiji proširili krajem XIX i početkom XX stoljeća, ali nam pomažu da shvatimo složenost političkih i ideoloških faktora koji su balkanske narode uvukli u međusobni rat.

Ila. Pokretačke ideologije

Karta 1: Nacionalne aspiracije balkanskih zemalja

Carnegie, str.38

► Sl. 12 - Rumunski đon
rumunska karikatura, 1913.

Furnica, IX, br. 20, 17. jan. 1913.

Tekst karikature:

- Gazda Karole, zašto je uzalud popravljate kad nećete da zakrpite i đon?
- Kakav đon?
- Đon države. Zar ne vidite u kakvom je stanju?

Tabela 13
Suparničke statistike o Makedoniji

BUGARSKA STATISTIKA (Kančev, 1900)	
Turci	499.204
Bugari	1.181.336
Grci	228.702
Albanci	128.711
Vlasi	80.767
Jevreji	67.840
Romi	54.557
Srbi	700
Ostali	16.407
UKUPNO	2.258.224

SRPSKA STATISTIKA (Gopčević, 1889)	
Turci	231.400
Bugari	57.600
Grci	201.140
Albanci	165.620
Vlasi	69.665
Jevreji	64.645
Romi	28.730
Srbi	2.048.320
Ostali	3.500
UKUPNO	2.870.620

GRČKA STATISTIKA (Delijani, 1904) (bez Kosovskog vilajeta)	
Turci	634.017
Bugari	332.162
Grci	652.795
Albanci	-
Vlasi	25.101
Jevreji	53.147
Romi	8.911
Srbi	-
Ostali	18.685
UKUPNO	1.724.818

Carnegie¹¹, str. 28, 30

Nije postojala osmanska administrativna oblast po imenu Makedonija, pa su zato suparničke statistike zasnovane na različitim definicijama geografskih regija koje sačinjavaju „Makedoniju“. Obično se smatralo da se Makedonija sastoji od vilajeta Solun, Kosovo i Bitolj.

Pokušaj objasniti zašto prema bugarskoj statistici Bugari čine većinu stanovništva, Grci prema grčkoj, a Srbi prema srpskoj statistici.

Identificiraj na Karti 1 teritorije gdje se interesi balkanskih zemalja preklapaju.

Usporedi ovu tabelu s tabelom 3 bez pokrajina Jedrene i Skadar.

II-1. Očekivanja jednog srpskog vojnika

Srpski vojnik je, poput grčkog, čvrsto vjerovao da će u Makedoniji naći sunarodnike, ljude koji govore njegov jezik i koji će ga pozdravljati sa „živio“. Ali, našao je ljude koji su govorili drugačijim jezikom,

koji su uzvikivali „ura“! Ili je pogrešno shvatao ili ništa nije shvatao. Teorija o postojanju srpske Makedonije i grčke Makedonije, koju je naučio u mladosti, bila je pogrešna. Ali njegovo patriotsko uvjerenje da Makedonija mora postati grčka ili srpska, ako već nije, ostalo je netaknuto. Nesumnjivo

¹¹ Karnegijev komitet: poslat od strane Fondacije Karnegi da istraži zločine počinjene za vrijeme balkanskih ratova. Fondaciju je osnovao Endru Karnegi, američki industrijalac i filantrop. Članovi Balkanske istražne komisije: dr Jozef Redlih, profesor javnog prava na Bečkom univerzitetu (Austrija), baron Deturnel de Konstan, senator (Francuska), Žasten Godar, pravnik i poslanik u donjem domu parlamenta (Francuska), dr Valter Šuking, profesor prava na Univerzitetu u Marburgu (Njemačka), Fransis Herst, izdavač Ekonomista (Velika Britanija), dr N. H. Brejlsford, novinar (Velika Britanija), profesor Pavle Miliukov, član Ruske dume, dr Semjuel Daton, profesor na Tičers koledžu, na Univerzitetu Kolumbija (SAD).

da je Makedonija za njega bila onakva kakva je bila u vrijeme Dušana Silnog ili u vrijeme bizantskih careva. Bugarski agitatori i aktivisti usađivali su stanovništvu ideju da su Bugari. Ali agitatore treba protjerati iz zemlje i ona će postati ono što je uvijek bila, srpska ili grčka.

Ko su bili ti agitatori koji su primorali narod da zaboravi srpski i grčki jezik? Prvo, to su bili svećenici, zatim učitelji i, najzad, revolucionarni elementi koji su pod starim režimom osnovali jednu „organizaciju“, zatim predvodnici bandi i njihovi članovi, seljaci koji su ih snabdijevali hranom i novcem – jednom rječju cjelokupno muško stanovništvo u zavisnosti od toga koliko je bilo obrazovano i informirano.

Carnegie, str. 51, 52

 Kako su vojnici bili obučavani? Pokušaj da razumiješ zašto su bili obučavani na taj način. Na koji način je ovaj tekst povezan sa statistikama prikazanim u gornjim tabelama? Možeš li naći bilo kakav dokaz u ovoj citanci, ili negdje drugdje, koji bi osporio tumačenje iznijeto u tekstu?

II-2. Ideologija žrtve, rumunski vojnik

Mladi čovjek koji ne oklijevajući ode u borbu, dobro znajući da tamo može i poginuti, koji se odriče naj snažnijeg instinkta za samoodržanjem i mirno ide pred cijev puške, mora da ispunjava neke moralne uvjete, mora da bude uvjeren da će svojom žrtvom osloboditi svoj narod od ugnjetavanja, ili da će, iako ni on ni njegova volja neće pobijediti, to krvoproliće biti od koristi njegovoj zemlji i ljudima uopće. Ta moralna crta zahtijeva određeno materijalno stanje, određen stepen kulture, određena građanska prava i takva vojska će ili biti nepobjediva, ili će veoma skupo platiti svoj poraz.

Popescu, str. 5, 6

 Koji je muški ideal predstavljen u ovom dokumentu? Misliš li da su regruti išli u borbu „ne oklijevajući“?

II-3. Turci i osmanski nadnacionalni koncept

Predgovor

Napisao sam ovaj kratak roman prije pet godina. Moj cilj nije bio da stvorim književno djelo. Samo sam želio da usporedim čudne ideje našeg prosvjećenog naroda s društvenim realnostima. Upoznao sam mnoge naše velike ljude čitajući ustav. Gotovo sve njihove ideje mogu se sabrati u sljedećem: „Biti Osmanin je zajednička oznaka nacionalne pripadnosti. Biti Osmanin ne znači samo biti Turčin ili musliman. Svaki pojedinac pod osmanskom jurisdikcijom pripada osmanskoj naciji (*Osmanli milleti*) bez obzira na etničku ili vjersku pripadnost (*bila tefrik i cins-u mezheb*)“. Međutim, ova ideja bila je obična iluzija u onim umovima koji su bili produkt nenacionalnog obrazovnog sistema tanzimata. Nije postojala mogućnost formiranja zajedničke nacije od pojedinaca drugačijeg jezika, vjere, morala, historije i kulture, pojedinaca koji su se ponosili različitim stvarima. Da li je „osmanski“ značio još nešto osim imena naše države? Nijemce koji su živjeli u Austriji niste mogli zvati Austrijancima ili Habsburgovcima. Nijemac je Nijemac gdje god da živi. Tako je i s nama, narodom koji govorimo turski, narodom s hiljadugodišnjom historijom i još starijom mitologijom. Mi smo bili Turci bilo da smo živjeli u Osmanskom carstvu, na Kavkazu, u Azerbejdžanu, u Turkistanu, u Buhari, u Kašgaru ili bilo gdje drugdje. S druge strane, naša inteligencija je, dajući mistično značenje terminu „osmanski“, imala tako besmislene političke poglede i društvene ciljeve, da se čovjek zaplače!

Omer Seyfeddin, *Ashab-Kehfimiz*

Omer Sejfedin (1884–1920) – pisac kratkih priča, propagandista, zagovornik govornog (ili narodnog) turskog jezika, vatreni modernista-nacionalista. Tvorac je konsolidirane demonologije. U većini njegovih romana najčešće teme su nacionalizam i manjine. Neki su o balkanskim ratovima i o bugarskim zvjerstvima. Njegov roman *Naših sedam spavača* pisan je u vidu dnevnika izmišljenog Jermenina, bivšeg revolucionara, po imenu Hajkijan. U predgovoru iz 1918. godine, malo prije njegove smrti, Sejfedin tvrdi da je roman napisao 1913. godine. Ali prema Halilu Berktaju, roman je napisan 1918, kao direktno izvinjenje ili odbrana od optužbe za ratne zločine na suđenju koje je počelo u okupiranom Istanbulu.

❓ Kakva je bila ideologija osmanskog nadnacionalnog koncepta?
 Zašto Sejfedin misli da je njegova ideja bila „iluzija“?

II-4. Osjećanja kršćanskih seljaka prema mladoturcima u osmanskoj Makedoniji

Seljak koji je živio u kolibi od blata u svom udaljenom seocetu nije nimalo mario za integritet Osmanskog carstva. Sve što je znao o carstvu bila je dolina u kojoj je živio. Rekli su mu da će biti drugačije sad kad je proglašen *hurriet*¹². A on se nadao da to znači kraj iznudama poreznika, begovoj aroganciji, brutalnosti vojnika. Nadao se da će sad bez straha moći obrađivati svoju njivu. Možda će mu ostati više hrane koju su on i njegova porodica teškom mukom proizveli. Tako je on shvatao *hurriet*. Svoje volove, nekoliko stvari u kolibi, svoju njivu i svoju crkvu – to je bilo sve od carstva što je želio da sačuva.

Ali nije bilo tako. Iznenada su došli i rekli da njegov sin mora u vojsku, u vojsku s Turcima. A onda su jednog dana anadolski vojnici opkolili seoce. Upadali su u kuće, otvarali sanduke i cijepali slamarice. Traže puške, rekli su. Pretukli su ga i izvrijeđali njegovu ženu kad je rekao da nema pušku.

„*Kaurine*“¹³, rekli su, „daj pušku ili ćemo te ubiti.“ Sreća što je imao nešto para da im da.

Svećenik njegove crkve u selu iza planine bio je uhapšen. Okovali su ga i odveli u *Konak*¹⁴. Niko nije znao za šta je optužen.

Ne, Turcima se nije moglo vjerovati. Stari Turci, mladoturci, *hurriet* ili ne, svi su bili isti. Htjeli su da im se kršćani klanjaju, da padaju na koljena.

Godine 1911. Mladoturska partija i njen novi režim postali su prava mora. Uzalud je pokušavala da povрати povjerenje naroda koje je imala na početku, kad je u Solun dovela novog sultana¹⁵ i prikazala ga na paradi u Albaniji.

Sciaky, str. 248

► Sl. 13 - Komite u oblasti Kastorija, početak XX stoljeća

Papazoglou, str. 106

🔑 Desno je vojvoda (vođa) Marko Ivanov iz Kailara (danas Foufa u oblasti Kastorija) rođen 1877, a umro u Sofiji 1933. godine. U sredini vojvoda Manol Rozov iz Bobišta (danas Verga u oblasti Kastorija), rođen 1878, ubijen 3. septembra 1903. Fotografija je vjerovatno snimljena pred sam Ilindenski ustanak.

II-5. Ideja o balkanskom savezu Ivana Vazova, bugarskog pjesnika

Pre osam godina, kad su učestali bratski sastanci srpske i bugarske akademske mladeži i kulturnih

¹² Sloboda.

¹³ Pogrdni turski naziv za kršćane. Znači „nevjernik“.

¹⁴ Velika zgrada, palata. U Solunu zgrada vlade.

¹⁵ Mehmed V Rešat (1911–18), 35. sultan i sin Abdulmedžida. Naslijedio starijeg brata Abdulhamida (1909). Predao svu vlast CUP-u i političarima. Umro prije kraja Prvog svjetskog rata.

radnika, naš urednik je zamolio mnoge slavne bugarske političare, pisce, javne ličnosti, da daju svoje mišljenje o balkanskom savezu koji je u to vrijeme bio samo san patriota na objema stranama. Evo šta je najveći živi bugarski pjesnik Ivan Vazov, odgovarajući na naš zahtjev, rekao o balkanskom savezu:

„*Balkanski savez* su dvije riječi kojima od sveg srca želim da dobiju tijelo i krv i da što prije postanu stvarnost.

A zašto još nisu postale stvarnost? Za to ima mnogo razloga: *greške iz naše historije* (i srpske i bugarske), *naša prošlost, i dalja i bliža*, nedostatak zrele političke misli među onima koji upravljaju sudbinom ili našim dvjema državama, *sklonost ka međusobnim sukobima i suparništvo tipično samo za Slavene*. Kao što se vidi, ima mnogo prepreka realiziranju ove ideje.

Treba da se naoružamo hrabrošću za međusobne ustupke; treba nam hrabrost da zaboravimo sve sebične nacionalne interese i da mislimo samo na jedno: da će i bugarski i srpski narod biti slobodan, moćan samo u bratskom maršu napred i u čvrstom političkom savezu.“

Balkanski rat u slici i reči, br. 6, 24. feb. (9. mart) 1913.

Pokušaj da objasni zašto je, prema Vazovu, balkanskim narodima bilo vrlo teško ujediniti se.

Mišli li da je početkom XX stoljeća susjednim zemljama bilo moguće „zaboraviti svoje sebične nacionalne interese?“ Da li je to moguće danas?

II-6. Balkanski savez, prema Srpskoj socijaldemokratskoj partiji

A. Iz govora vođe Srpske socijaldemokratske partije Dimitrija Tucovića na antiratnom protestu 1912. godine

Mi socijaldemokrati se u pogledu na nacionalnu slobodu razlikujemo od buržoazije. Jer buržoazija hoće slobodu za svoj narod po cenu uništenja

slobode drugih naroda. Ako bi se Makedonija prisjediničila Bugarskoj, onda bi na svakog jednog Bugarina koji bi bio oslobođen, dolazio po jedan ili više porobljenih Srba, Grka, Rumuna, Turaka itd. Ako bi se Stara Srbija pridružila Srbiji, onda bi opet na jednoga slobodnog Srbina dolazila po dva porobljena Arnautina, Turčina, itd. Mi hoćemo slobodu svog naroda ne uništavajući slobodu drugih. Ovaj cilj se može postići jedino stvaranjem na Balkanu *jedne političke celine* u kojoj bi svi narodi bili potpuno ravnopravni: i Srbi, i Bugari, i Grci, i Rumuni, i Crnogorci i Cigani, bez obzira na to u kojoj je oblasti pre nekoliko vekova koji vladar vladao.

B. Iz govora člana Srpske socijaldemokratske partije D. Lapčevića u Narodnoj skupštini, 7. (20) oktobra 1912. godine

Mi smo, gospodo, protivnici status kvoa, mi nismo za održanje feudalnog i kastinskog carstva turskog, kao što nismo za održanje carstava i kraljevstava drugih; mi smo za ukidanje status kvoa na celom Balkanskom poluostrvu i za jednu demokratsku revoluciju, koja bi bila jedina garantija ne samo za naše oslobađanje i za davanje otpora kapitalističkim zemljama evropskim, nego, ako hoćete, jedini put za naše nacionalno ujedinjenje i nacionalno ujedinjenje svih balkanskih naroda. [...]

Podela Balkana u zasebne male zemlje stvaraće razlog za nova trvenja među balkanskim narodima i državicama. Onda će Srbi krenuti da oslobode Srbe pod bugarskom vladavinom, a Bugari da oslobode Bugare pod srpskom vladavinom. To će izazvati beskrajne sukobe, oslabljeni balkanski narodi će stradati i Balkan će polako, kao zrela kruška, pasti u ruke pohlepnih evropskih kapitalista sa imperijalističkim apetitima i kolonijalnom žeđi. [...]

Mi smo, gospodo, **protiv rata između balkanskih naroda** ne samo zato što bi on bio **krvav i strašan** i što bi nas **ponizio i uništio**, nego bi i njegove posledice bile užasne, osim ako se evropske sile već nisu dogovorile da odmah i direktno podele Balkan.

Lapčević, *Rat i srpska socijalna demokratija*, str. 61–66

II-7. Izvještaj Centralnog komiteta Bugarske laburističke socijaldemokratske partije (lijevo krilo) MSB-u¹⁶

Sofija, 13. novembar 1912.

Savez balkanskih zemalja koji su donedavno buržoaske vođe smatrale utopijom, danas je *fait accompli*. U stvari, mi smo prilično daleko od onog ekonomskog, političkog i kulturnog saveza koji je cilj balkanskih socijaldemokrata. Ali sporazum koji su postigle balkanske vlade obeshrabruje protivnike ideje Balkanskog saveza. Ako taj sporazum bude na snazi i pošto ove zemlje potpuno poraze zajedničkog neprijatelja, ovo će biti odlučujući korak prema čvršćem i jačem savezu balkanskih naroda, prema balkanskoj federaciji.

Naša je težnja da i Turska uđe u Balkanski savez jer bez Turske kao nezavisne države ne može biti ni pravog ni konačnog saveza balkanskih naroda pošto 4–5 miliona Turaka živi na Balkanu. Međutim, buržoazija i vladajuće dinastije, u čijim rukama je danas moć na Balkanu, preferirale su kršćanski savez balkanskih zemalja protiv Turske.

D. Blagoev¹⁷, *Bulletin*, br. 9

? Šta je, prema socijalističkim partijama Bugarske i Srbije, alternativa podjeli i aneksiji Makedonije?

Usporedi dokumente II-6 i II-7. Vidiš li neke razlike? Ako vidiš, pokušaj ih objasniti. Daj svoj komentar o ideji balkanske federacije. Da li je ona bila ostvariva u ono vrijeme?

II-8. Izvještaj Socijalističke federacije Soluna, poslat MSB-u 1913.

Zasnovano na realnosti činjenica, podržavamo ideju da se, narodima koji žive na ovim prostorima ostavi mogućnost da slobodno pokazuju svoje težnje i izražavaju svoju volju, tako se nikad ne bi borili jedni protiv drugih; svi bi se borili protiv autoritarnog režima, ujedinjeni i zajedno sa

turskim stanovništvom. Borba između njih bila je bezuspješna jer nijedan narod ne ostvaruje svoje interese namećući se drugima, već naprotiv, čvrstim savezništvom i saradnjom. Balkanski narodi su toliko izmiješani unutar jedne teritorije da bi interesi svakog od njih bili zadovoljeni jedino u režimu potpune nacionalne ravnopravnosti. [...]

Neostvariva podjela

I tako, svako rješenje pitanja Makedonije i Trakije koje bi imalo za cilj podjelu ovih pokrajina između starih i novih balkanskih saveznika, Bugarske, Grčke, Srbije i Crne Gore, čak i samo između posljednja tri, umjesto da donese zadovoljstvo, umjesto da ljudima koji su se toliko mučili donese olakšanje, samo bi otvorilo novo razdoblje patnji za njih. A Balkan bi se, više nego sad, pretvorio u polje anarhije i suparništva. Ako bi stare pokrajine evropske Turske bile razdijeljene, Balkan bi bio stalna prijetnja evropskom miru.

Elefantis, str. 44, 48

Socijalistička federacija Soluna osnovana je 1909. i opstala je do 1918. godine kad je, zajedno sa drugim socijalističkim organizacijama, postala Laburističko-socijalistička partija Grčke. Njeni članovi su uglavnom bili Jevreji, ali je bilo i Bugara i nešto Grka i muslimana. Dok su bugarski socijalisti slijedili njemački model Karla Kauckog (zahtijevajući princip nacionalne nezavisnosti), Federacija je, kao i srpski socijalisti, slijedila austrijski model Karla Renera i Ota Banera koji su odvajali pojam nacionalnosti od nacionalne teritorije. Federacija je bila protiv podjele osmanskih teritorija u Evropi, a za ukidanje osmanskog apsolutizma i za uspostavljanje socijalizma. To je razlog što je ona, za razliku od ostalih balkanskih socijalista (npr. Bugara), podržala Mladotursku revoluciju, očekujući od CUP-a (Komitet za jedinstvo i napredak) političku i društvenu modernizaciju Osmanskog carstva. Poslije Prvog balkanskog rata i prije Bukureštanskog mirovnog sporazuma, Federacija je revidirala svoje pozicije, ovog puta podržavajući autonomiju Makedonije (i Trakije). Ova nova pozicija ponavlja se u izvještaju poslanom ISB-u pod naslovom „Rješenje balkanskog pitanja“ i anonimno potpisano sa „Balkanac“.

¹⁶ Međunarodni socijalistički biro – odjeljak Druge internacionale – međunarodnog saveza socijalističkih partija, ustanovljen 1889. u Parizu. Poslije Prvog svjetskog rata se raspao.

¹⁷ Dimitar Blagoev (1856–1924) bio je osnivač Bugarskog socijalističkog pokreta 1891. i vođa BLSDP-a (lijevo krilo). BLSDP se 1903. podijelio na dva dijela. Godine 1919. nazvan je Bugarska komunistička partija.

? Koristeći tekstove II-6, II-7 i II-8 opiši dva rješenja koja su predlagali balkanski socijalisti o budućnosti cijelog Balkana, a posebno Makedonije. Napravi dva spiska argumenata.

? **Opće pitanje**
Usporedi osmanski nadnacionalni koncept, ideju o autonomnoj Makedoniji i ideju o balkanskoj federaciji: možeš li prepoznati zajedničke elemente i razlike?

Tabela 14
Ljudski resursi za vrijeme balkanskih ratova 1912–1913.

Zemlja	Stanovništvo (u hiljadama)	Muškarci (u hiljadama)	Opšta mobilizacija (u hiljadama)	Maks. snaga oružanih sila (u hiljadama)
1. Bugarska	4.430	2.253	800	67
2. Srbija	2.910	1.500	530	175
3. Grčka	2.630	1.350	480	90
4. Crna Gora	247	127	60	30
Ukupno	10.217	5.230	1.870	902
5. Turska	23.000	12.000	4.200	400

G. Georgiev, *Ljudski resursi zemalja koje su učestvovalе u Balkanskom ratu 1912–1913.*

? Usporedi brojke i napiši zaključak o vojnom potencijalu zemalja u ratu.

II-9. Crnogorske novine o ciljevima rata, 1912.

Ideali prvih ljudi slovenskog kršćanstva od Soluna do Beograda, od Cetinja do Varne primiču se ostvarenju. Ruše se temelji pod teretima nepravde i stradanja. Zablude, razočaranja i kobna podvojenost ustupaju mjesto zdravim mislima, tvrdim nadama i međusobnoj ljubavi. Jedna misao, jedna želja, jedna i ista odlučna volja, da se izgine za neoslobođenu braću, vezala je u čvrstu zajednicu balkanske kršćanske kraljevine, koje iznenadiše svijet svojom

sviješću, svojom prisebnošću, svojom uviđavnošću i još više brzinom akcije. Rasturiše se kule u zraku što su ih stari osvajači s istoka gradili na balkanskom razdoru, na balkanskoj nepodobnosti, da balkanske države same, svojom složnom snagom sebe brane i stvaraju osnove svojoj samostalnosti... One svemu ovome, što se sada zbiva, nisu krive. Ne traže ništa drugo, do popravku stanja balkanskih kršćana. To je njihova dužnost. Ne samo njihova, nego sve

civilizirane Evrope. Ako vršenje takve uzvišene, takve civilizatorske dužnosti – znači isto što i narušenje mira, onda je bolje da toga mira i nema... Narušiti takav mir, pod čijim se mrtvilom plode crvi truleži, koji rastočiše zdravo stablo balkanskog kršćanstva, ne samo da je pravo, već je i dužnost svakome, ko ima srca, ko ima ljubavi prema napretku roda ljudskog... Crna Gora će i sada izvršiti svoju dužnost, kao što ju je u ovakvim prilikama vazda vršila.

Cetinjski vjesnik, broj 76, 22. IX 1912, str. 1.

Cetinjski vjesnik, list koji je izlazio na Cetinju od 1908. do 1915. godine. Formalno je bio nezavisan, ali je iza njega stajala crnogorska vlada. Finansiran je tajno iz fonda Ministarstva inostranih djela Crne Gore.

Usporedi ovaj dokument s dokumentom III-32. Koje zajedničke ideološke elemente možeš naći?

II-10. Novine vladajuće partije u Bugarskoj o srpsko-bugarskom sukobu oko Makedonije 1913. godine

Od početka do kraja ovaj veličanstveni ep je u vezi sa sudbinom Makedonije. Da Bugarska u početku nije preuzela obavezu prema Srbiji da teritorije u Makedoniji treba podijeliti prema ugovoru, ona ne bi nikad, ni pod kojim uvjetima, ratovala protiv Srbije. Da je u pitanju bilo cijepanje i ustupanje bugarskih teritorija, Bugarska bi odavno našla druge saveznike uz čiju pomoć bi i Srbija mogla biti podijeljena. Vjerovali smo Srbiji na riječ koju su sa suzama u očima dali njeni zvanični predstavnici. Bugarska je potpisala mirovni sporazum sa Srbijom koji će, kad bude objavljen, pokazati da ona više brine o dobrobiti Srbije nego o oslobađanju kršćana pod turskim jarmom.

Mir, 3887, 17. maj 1913. u Kiškilova, *Балканските војни*

„Mir“ je bio organ Narodne partije, vladajuće partije za vrijeme Balkanskog rata; rusofil.

► Sl. 14 - Albanija brani Skadar i Janjinu od majmuna:
Crne Gore, tigra – Grčke i zmije – Srbije

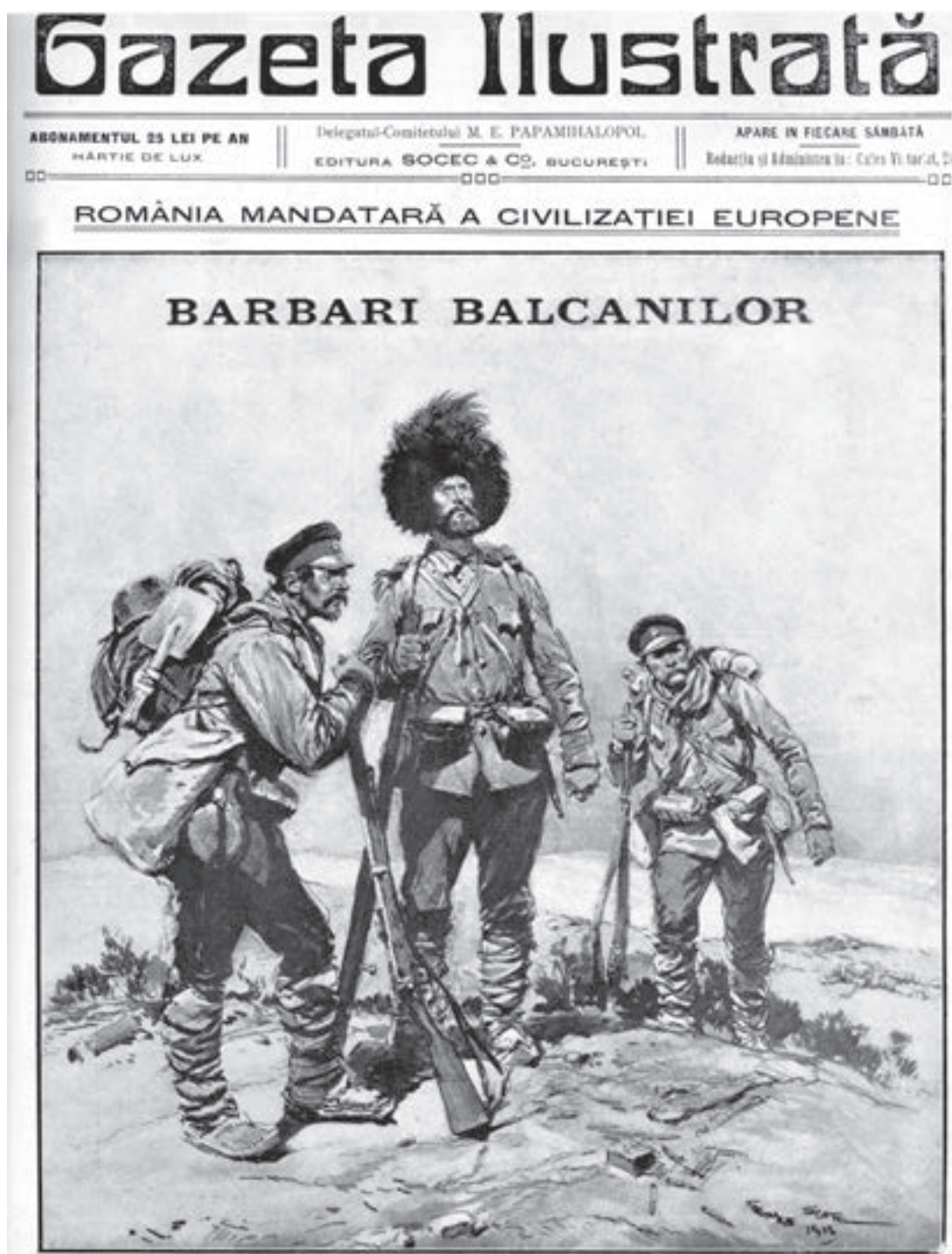

Dielli (Sunce), 13. februar 1913, str. 3.

Tekst karikature:
„Bježite od mene! Krvopije!”

► Sl. 15 - Rumunija pod teretom mandata evropske civilizacije

Gazeta Ilustrata II,
6. juli 1913, str. 1

Prijevod:
Rumunija zastupa evropsku civilizaciju;
Bugari – varvari sa Balkana.

Opiši simboličke figure na slikama 14 i 15.
Kako su predstavljeni susjedi ovih zemalja?

II-11. Tumačenje rumunskih interesa od strane jednog profesionalnog historičara neposredno poslije balkanskih ratova

Operacija nazvana „Vojna akcija Rumunije“ bila je zasnovana na trima tačkama važnim za ostvarivanje vitalnih rumunskih interesa na Balkanskom poluostrvu:

1. Napori da se glas Rumunije čuje u odlučujućim trenucima na Balkanskom poluostrvu,
2. Političke i organizacione državne tendencije Rumunije koja kao susjed balkanskih saveznika ima društvene i ekonomske interese u održavanju stalne ravnoteže,

3. Nacionalno pitanje predstavljeno:

- a) osiguranjem teritorije Dobrudže
  - b) regulacijom statusa sunarodnika iz Makedonije
- Grunberg, str. 7

❓ Koji su bili vitalni interesi Rumunije pred sam rat? U kojoj mjeri se oni razlikuju od interesa drugih balkanskih zaraćenih zemalja? Ima li sličnosti u držanju Rumuna prema Bugarskoj i držanju drugih balkanskih naroda prema Osmanskom carstvu? Da li su rumunski interesi mogli biti nametnuti u ratnoj situaciji a da ne vode u rat?

❓ Opća pitanja za poglavlje IIa

Istraži postojeće dokumente o entuzijazmu regruta za rat (a) na početku balkanskih ratova i (b) na početku Prvog svjetskog rata. Usporedi dokumentaciju Balkana i onu zapadne Evrope i pokušaj prepoznati zajedničke elemente.

Simulirani dijalog

Podijelite se u dvije grupe i koristeći dokumente iz ovog poglavlja pokušajte dati argumente (a) za rat i (b) protiv rata.

IIb. „Istočno pitanje“

II-12. Prikaz „istočnog pitanja“ jednog francuskog historičara, 1898.

A. Islam protiv kršćanstva

„Istočno pitanje“ je dugo bilo ograničeno na odnose između Osmanskog carstva i kršćanskih evropskih zemalja. I nije moglo biti drugačije, pošto su jedini problemi s kojima su se evropski političari suočavali bili nezavisnost dunavskih kneževina¹⁸ ili nezavisnost Grčke, rat između Rusije i Turske oko premoći na Crnom moru, autonomija Egipta, unutrašnja organizacija i administrativne reforme Osmanskog carstva pod evropskim uticajem, diplomatski odnosi između kršćanskih sila i sultana

[...]. Ali termin „istočno pitanje“ treba imati šire značenje. Najbolji način da se bavimo problemima koje sam naveo jeste da ih smjestimo u kontekst historije cijelog islamskog svijeta. Svi politički (i društveni) problemi našeg doba više se ne predstavljaju kao stvar Evrope već kao globalni problemi u koje su Peking, Kejptaun i Njujork upleteni isto koliko i Pariz, London ili Berlin. Mi moramo da se suočavamo sa političkim problemima u skladu s njihovim značajem za globalni razvoj.

Treba dati jasnu i kratku skicu „istočnog pitanja“ u širem smislu, kao historiju odnosa između islama i kršćanskog svijeta. Islam se od 7. do 17. vijeka, u periodu od hiljadu godina, proširio na cijelu zapadnu i južnu Aziju, na sjevernu Afriku i južnu

¹⁸ Vlaška i Moldavija

Evropu namećući svoju religioznu i političku vladavinu. U srednjem vijeku su samo Španija i neka mediteranska ostrva uspjeli da mu se odupru. Napori kršćanske Evrope da se križarskim ratovima odupre islamu bili su slabi pa su kršćanske zemlje u Osmanskom carstvu potražile saveznika. Ali, od 17. stoljeća Osmansko carstvo je počelo da slabi zbog zloupotrebe sopstvene snage i napretka, a još više zbog svoje nesposobnosti da asimilira podjarmljene narode, da ih sjedini s Turcima, koji su ostali osvajači na neprijateljskim teritorijama.

B. Osmansko carstvo i balkanski narodi

Što se evropske Turske tiče, borbene težnje Bugara, Srba, Grka i Austrije onemogućuju bilo kakvo razumijevanje među ovim silama. U jednom periodu su, među svim turskim neprijateljima, Grci smatrani prirodnim nasljednicima tih evropskih oblasti. A Grci su sanjali o tome da Istanbul opet postane grčki. Ali njihovi snovi su osujećeni i, da su Turci umjeli da organiziraju dobru administraciju, mnogi Grci bi prihvatili tursku hegemoniju samo zbog mržnje prema kršćanskim suparnicima. Danas su Bugari najborbeniji narod na Balkanu, zemlja se najbrže razvija i ima najstabilniju i najaktivniju vladu. Već su zauzeli veliki dio Trakije, a cilj im je da zauzmu i cijelu Makedoniju. Međutim, ovaj najvećim dijelom seljački narod, koji nema trgovinu ni industriju, vrlo je siromašan. Oni nisu u stanju da preduzimaju vojne operacije i zadovoljavaju se time da od sultana izvlače stalne koncesije, prijeteći mu napadom koji nikad nisu izveli. Bugarska zajedno s Rumunijom blokira Rusiju tako da ova više ne može da dođe do Istanbula kopnenim putem. Rusija bi to mogla preko Male Azije, ali ona nikad ne bi dozvolila

Bugarima da se smjeste na Bosfor. Ambicije Bugara prema Makedoniji nisu toliko u suprotnosti sa Srbijom, koja izgleda nije u stanju da stvori veliku Srbiju svojih snova, koliko sa Austrijom koja je, zbog okupacije Bosne, primorana da gleda prema Solunu. U tom slučaju bi Makedonija bila potpuno odvojena od Bugarske i podijeljena između Crne Gore, Albanije i Grčke.

C. Evropski koncert

I tako se tokom posljednjih začkoljica Istoka, francusko-ruski savez vidio samo kao dirigent evropskog koncerta, koncerta na kome su instrumenti bili usaglašeni jedino kad se ne čuju. Na kraju krajeva, ako egoistički slijedimo svoje interese, ova politika status quo za nas je konačno rješenje. Jedino ona neće dovesti do opasnosti od iznenadnog izbijanja evropskog rata čiji obim, trajanje i rezultat niko ne može predvidjeti.

Driault, str. 66, 67, 72, 73, 75

Ovaj tekst je odlomak iz predgovora Gabrijela Monoa u knjizi njegovog studenta Eduara Drioa o „istočnom pitanju“. Gabrijel Mono (1844–1912), profesor u Ecole Pratiljue des Hautes Etudes (Škola praktičnih studija) i na College de France (Francuski koledž), bio je osnivač pozitivističke historije u Francuskoj. Eduar Drio (1864–1947) bio je profesor historije i geografije na Sorboni.

Šta je suština „istočnog pitanja“ prema Gabrijelu Monou?
Kako je „istočno pitanje“ predstavljeno u tvojim udžbenicima?

► Sl. 16 - *Divno strašilo za ptice*, karikatura E. Muanovića (Beograd, 1912)

Objavljeno u ruskim novinama *Iskr* 45, 1912.

Tekst karikature:
Austrijanac: „Stražar! Pljačka!“

► **Sl. 17 - Krava muzara**
(osmanska karikatura, 1909)

Kalem, 22. juli 1909, u Brummett, str.172

Tekst karikature – Turski vojnik: „Dosta ste uzeli. Ostavite malo i za gazdu“.

Pogledaj obje karikature: koga predstavljaju figure na njima? Kako je predstavljena politika velikih sila prema Osmanskom carstvu?

II-13. Uloga velikih sila, prema opisu makedonskog revolucionara iz Velesa

Izgledalo je da su svi poludjeli. Nisu mogli da zamisle da pobjednička bugarska vojska može biti poražena i čvrsto su vjerovali u njenu pobjedu. Isticao sam im da će Bugarska protiv sebe imati velike sile Antante koje su tada dominirale Evropom. Pokušavao sam dokazati da te iste velike sile – u slučaju pobjede Bugarske – neće dozvoliti da interesi Srbije i Grčke budu ugroženi.

Naprotiv, oni su tvrdili da je u interesu velikih sila da

Bugarska pobijedi jer bi u tom slučaju ona preuzela dominantan položaj na Balkanu i mogla bi da sačuva mir u tom dijelu Evrope. Samo poslije toga Balkan više ne bi bio izvor ratova i nemira. Nisam mogao zamisliti veću budalaštinu od podržavanja tog stava.

Martulkov, str. 275

Koja je, prema ovom autoru, bila uloga velikih sila u balkanskoj politici?

II-14. Cirkularno pismo ruskog ministra inostranih poslova Sazonova ruskim diplomatskim predstavnicima u inostranstvu, 18. oktobar 1912.

MINISTARSTVO INOSTRANIH POSLOVA
CIRKULARNO PISMO RUSKIM DIPLOMATSKIM
PREDSTAVNICIMA U INOSTRANSTVU

Sankt Peterburg, 18. oktobar 1912.

Od početka pogoršanja krize na Balkanu sljedeće dvije tačke jasno su predočene carskom ministarstvu:

1. Da je izbijanje rata na Balkanu gotovo neizbježno i
2. Kako je neophodno učiniti sve za mir u regionu, treba istovremeno preduzeti mjere za lokalizaciju rata u slučaju njegovog izbijanja.

Tek kad se postignu ova dva cilja, može se obezbijediti direktan kontakt sa bečkim kabinetom. [...]

Ako i dalje nastavimo ocjenjivati značenje ovih akcija, prvo moramo ukazati na deklaraciju o nepovredivosti teritorijalnog status quo i drugo, moramo biti svjesni sljedećih faktora:

Opće je poznato da je ova deklaracija bila neraskidivo povezana sa još jednim faktorom – da će i velike sile preuzeti odgovornost za uspjeh reformi. A ko ih je spriječio u tome? Balkanske zemlje? Ne, one su samo provele istraživanje o značaju ugovorenih garancija. Zapravo je bilo potpuno obrnuto. Velike sile nisu tražile od Turske takvu deklaraciju i Turska je odgovorila da neće dozvoliti stranu intervenciju i da

će sama provesti neophodne reforme. Tako je drugo pitanje koje se odnosi na deklaraciju – provođenje reformi od strane velikih sila – ostalo neriješeno zbog Turske, koja nije dozvolila stranu intervenciju. Ovo, po našem mišljenju, poništava deklaraciju o nepovredivosti teritorijalnog status quo. Uprkos tome, mi nećemo biti prepreka balkanskim zemljama u ovom pitanju.

Ako, razmišljajući na ovakav način, pitanje statusa quo nije za nas od presudnog značaja, u slučaju njegovog kršenja treba istaći sljedeće:

1. Nedostatak interesiranja velikih sila za teritorijalna širenja i
2. Kao kompenzacija, princip „ravnoteže“ između balkanskih zemalja zasnovan na ugovorima koji su prethodili njihovom savezu.

U potpisu: Sazonov
Balkanski rat ili Ruska narandžasta knjiga, str. 19–21

II-15. „Dobri monarh“

U ovoj krizi car se dobro drži, bolje nego svi mi. [...] Miran je, rješava probleme savjesno i brižno, kako mu i priliči. Njegova sposobnost da u osamdeset trećoj godini donosi odluke je za divljenje. Car želi mir. [...] Želi da prevaziđe spor sa Srbijom i da opravda svoj nadimak Car mira koji mu je Evropa nadjenula. Ali, bude li neophodno, ovaj starac ne bi oklijevao da [...]

Hrvatski pokret, 2. decembar 1912.¹⁹

? Da li znaš kakav je stvarno bio stav cara Franca Jozefa za vrijeme balkanske krize? Je li bio odlučan ili je oklijevao? Slažeš li se s opisom austrijskog monarha u ovom tekstu?

II-16. Članak u rumunskim novinama od 16. juna 1913. godine – dan bugarskog napada na Srbiju

Srpsko-bugarski sukob

Što se Austrije tiče, ona podržava Bugare jer je njen interes da Srbija ne ojača. Srbija je neka vrsta ireden-

ntističkog aneksa Habsburške monarhije. Srpsko stanovništvo u Mađarskoj očajnički se bori protiv ideje mađarske države. Austrija je aneksijom Bosne i Hercegovine ojačala srpski iredentizam i to je razlog što podržava Bugare sa kojima nije ni u kakvom etničkom sukobu.

Vitorul, VI, br. 1921, 16/29 jun 1913, str. 1

II-17. Odlomak iz knjige jednog rumunskog političara

Rat između balkanskih saveznika sigurno je pripreman u Beču. Austrougarska je na sve načine htjela spriječiti jačanje Srbije. Grof Berhtold se nadao podršci bugarskog cara Ferdinanda i rumunskog Karola I. Pošto se Ferdinandovo naređenje vojsci da napadne Srbe podudarilo sa bečkim čvrstim obećanjem da će mu pomoći Rumuni [...].

Diaconescu, str. 34–35

? Zašto je austrougarska politika bila važna za balkanske zemlje?

Koja je bila uloga Austro-ugarske u međubalkanskim odnosima u vrijeme balkanskih ratova?

II-18. Podjela ratnog plijena

Konačni poraz Turske neće biti kraj balkanske tragedije. To je van svake sumnje. Države koje su osnovale Balkanski savez počele su osvajački rat za teritorije. I sasvim je prirodno, kad se uzme u obzir svjetovno rivalstvo između ovih naroda i njihov ograničeni mentalitet, da će najkritičniji trenutak u razvoju događaja južno od Dunava biti trenutak kad saveznici budu morali podijeliti ratni plijen. [...] Pod ruševinama evropske Turske ostao je novi vulkan koji će zauvijek tresti evropski mir. Ovakva situacija se ne može izliječiti polumjerama i platonskim intervencijama. Evropa ima moralnu obavezu pokazati ogromnu snagu kako bi na vrijeme spriječila nadmetanja i borbe koje razaraju balkanski svijet.

Miscarea, Bukurešt, 20. mart/2. april 1913.

¹⁹ Članak je izašao u jednim austrijskim novinama, a onda i u *Hrvatskom pokretu*.

► **Sl. 18 - Evropa i bijesna djeca**
(rumunska karikatura, 1913)

Furnica, IX br. 20, 17. januar 1913, str. 9

🔑 **Tekst karikature:**
Evropa i bijesna djeca: Zašto tašta nije ništa rekla o Balkanskom ratu?

❓ **Opća pitanja za poglavlje IIb**
Kako su balkanski narodi shvatali ulogu evropskih sila u balkanskim sukobima? Kakva je bila politika evropskih zemalja na Balkanu?
Simulirani dijalog
Podijelite se u grupe koje predstavljaju evropske sile. Pokušajte predstaviti interes svake evropske zemlje na Balkanskom poluostrvu i njen položaj u „istočnom pitanju“.

IIc. Očekivanje i objava rata

II-19. Rat se nije očekivao u Osmanskom carstvu

Niko iz našeg okruženja nije vjerovao da će biti rata s Bugarskom, a još manje s ostale četiri balkanske zemlje. Svi i svuda su govorili: „To je blef.“ Ipak, već dugo je bilo očigledno da ove male zemlje, zajedno s Rusijom i Austrijom, nisu smjele da nam daju vremena da jednog dana postanemo veoma moćni. Da je režim Abdula Hamida opstao, do rata ne bi došlo jer su političari tih malih i velikih sila dobro znali da bi nas taj režim vrlo brzo doveo do rezultata koji su oni sanjali.

Izzet-Fuad pasha²⁰, str. 33

❓ U kojim okolnostima ne bi došlo do rata prema Izzet-Fuad-paši?
Koga on krivi za rat?

II-20. Saopćenje Đorđa I²¹ o objavi rata Osmanskom carstvu, 5. oktobar 1912.²²

MOM NARODU

Naša sveta obaveza prema našoj voljenoj zemlji, našoj porobljenoj braći i cijelom čovječanstvu zahtijeva da država, poslije neuspješnih pokušaja da obezbijedi ljudska prava kršćana pod turskom vladavinom, oružanom pobunom prekine patnje

²⁰ Izzet-Fuad-paša je bio generalni inspektor osmanske konjice i bivši komandant Treće armije Trakije.

²¹ Đorđe I „kralj Helena“ (1863–1913), bio je drugi sin danskog kralja Kristijana IX. Rođen je u Kopenhagenu 1845, a 5. marta 1913. ubio ga je neki ludak u Solunu.

²² Originalni dokument koji je potpisao kralj Đorđe, E. Venizelos i članovi kabineta

koje oni stoljećima trpe.

Grčka zajedno sa svojim saveznicima koje nadahnjuju ista osjećanja i vezuju iste obaveze, preduzima svetu borbu za pravdu i slobodu potlačenih naroda Orijenta.

Naša vojska i ratna mornarica, potpuno svjesne svojih obaveza prema državi i kršćanstvu, pune obzira prema nacionalnoj tradiciji i ponosne na svoju moralnu superiornost i vrijednost, ulaze u bitku s vjerom i sa spremnošću da proliju svoju časnu krv u cilju vraćanja slobode potlačenima.

Grčka će zajedno sa svojim saveznicima istrajati u ovoj svetoj borbi po svaku cijenu.

Usrdno moleći za Božju pomoć u ovoj potpuno opravdanoj civilizacijskoj borbi, uzvikujemo: „Živjela Grčka! Živio naš narod!“

Gardika-Katsiadaki, Margaritis *Egejski arhipelag*

II-21. Bugarski kralj Ferdinand objavljuje rat

Manifest bugarskom narodu

5. oktobar 1912.

Tokom 25 godina moje vladavine uvijek sam mirno radio za napredak, sreću i slavu Bugarske. To je bio pravac kojim sam želio da i bugarski narod ide.

Ali sudbina je drugačije odlučila. Došlo je vrijeme da bugarski narod prekine svoj miran život i da s oružjem u rukama izvrši svoj slavni zadatak. Iza Rile i Rodopskih planina naša braća po krvi i vjeri još nemaju tu sreću da žive dostojanstveno, čak ni sad, 35 godina poslije oslobođenja.

Svi naponi da se dostigne taj cilj, ne samo od strane velikih sila već i bugarskih vlada, nisu stvorili uvjete da ovi kršćani steknu ljudska prava i slobodu.

Došao je kraj našem mirnom životu. Da bismo pomogli potlačenim kršćanima u Turskoj, ne preostaje nam ništa drugo nego da se latimo oružja. Sasvim je očigledno da je to jedini način da tim ljudima sačuvamo živote i imetak. Našoj zemlji prijete i anarhija u Turskoj. Poslije masakra u Štipu i u Kočanima, umjesto da tom jadnom narodu ispuni njegove zahtjeve, što smo i mi tražili, turska vlada je naredila mobilizaciju. Tad je došao kraj našem dugotrajnom strpljenju.

Humano kršćansko osjećanje, sveta dužnost da se pomogne braći kad im je ugrožena sama egzistencija, čast i dostojanstvo Bugarske nameću mi dužnost da pozovem pod zastavu sinove zemlje koji su spremni da je brane.

Naš povod je ispravan, slavan i svet. S poniznom vjerom u zaštitu i pomoć svemogućeg Boga, oglašavam bugarskom narodu da je rat za ljudska prava kršćana u Turskoj objavljen.

Naređujem hrabroj bugarskoj vojsci da napadne teritoriju Turske! Protiv našeg zajedničkog neprijatelja i sa istim ciljem, zajedno sa nama će se boriti vojske naših saveznika – Srbije, Grčke i Crne Gore. I u toj borbi križa protiv polumjeseca, slobode protiv tiranije, pridobićemo simpatije svih pravdoljubivih i naprednih naroda.

Ferdinand²³

Kiškilova, *Балканските войни*

► Sl. 19 - Putovanje iz zadovoljstva (osmanska karikatura, 5. oktobar 1912)

²³ Ferdinand I Saks-Koburgotski (1861–1948), njemački knez, bio je na čelu kneževine Bugarske i bugarski car od 1908. do 1918.

🔑 Nedjeljni časopis *Džem* smatra se konkurentom i nasljednikom časopisa *Kalem* (olovka). Kao i *Kalem*, *Džem* je izlazio dijelom na turskom, a dijelom na francuskom.

Naziv *Džem* dolazi od prezimena izdavača Mehmeda Džemila. Prvi broj je izašao 10. novembra 1910.

Prevod:

Putovanje iz zadovoljstva!

- Dajte mi karte za kružno putovanje Sofija–Beograd
- Cetinje–Atina, povratak neobavezan.
- Koliko karata?
- Za sada 700.000 ili 800.000.

II-22. Proglas komandanta Istočne turske armije Abdulah-paše²⁴ vojnicima

8. oktobar 1912.

Braćo po oružju i zemljaci,
Odlučili smo da porazimo neprijatelja koji gazi po svetoj zemlji naše domovine. Sutrašnji i preksutrašnji dan biće najsvetiji dani Bajrama za svakog muslimana. Konačni poraz neprijatelja koji toliko godina uznemirava našu zemlju i naš narod i koji ne ostavlja na miru našu braću koja žive u Bugarskoj, mora se smatrati svetom dužnošću svakog muslimana. Zato svaki oficir i svaki bratski vojnik treba da se bori do kraja za spas naše domovine u kojoj je svaka stopa zemlje natopljena krvlju naših predaka.

Spas naše domovine i našeg naroda zavisit će od hrabrosti i odlučnosti koje ćete vi pokazati u naredna dva dana.

Moji hrabri i nepokolebljivi prijatelji! Vjerujem da će žudnja za osvetom koju osjećate u svojim srcima biti garancija da ćete ispuniti tu dužnost. Poslije sukoba s neprijateljima koji smo imali ovih dana, možemo reći da su oni kukavice i da će se razbježati čim se suoče sa pravom snagom. Zato ovo naređenje mora biti izvršeno.

Naprijed, draga moja djeco!

Zapamtite da vas čeka sreća na zemlji i raj poslije smrti. S nama je Bog kao i Muhamedov duh i moli-tve kalife zemaljskog – našeg dragog sultana.

V. Georgiev – St. Trifonov

- ❓ Uporedi tekstove II-20, II-21 i II-22. Podvuci identične riječi i izraze. Koja osjećanja ona nadahnjuju? Koji su ciljevi rata prema zvaničnim izjavama i jednog i drugog vladara? Koji su ciljevi rata prema osmanskom komandantu?

► Sl. 20 - *Balkan protiv tiranina*, 5. oktobar 1912. (grčka litografija)

Litografija u boji na kartonu,
55 x 41 cm/ 62 x 47 cm/ IEEE kolekcija br. 4951/1
u *Βαλκανικοί Ρόλεμοι 1912–1913*, str. 57

- ❓ Pogodi ko je na plakatu. Identificiraj simbole i uporedi ih sa ključnim riječima iz manifesta vladara Grčke i Bugarske. Da li vjeruješ da je Carstvo unaprijed određena žrtva kao što je opisano? Kako ovaj poster utiče na javno mjenje?

²⁴ Abdulah-paša bio je glavnokomandujući turske Istočne armije na početku Prvog balkanskog rata

II-23. Očekivanje rata u Srbiji, 8. oktobar 1912.

Beograd, 8. oktobar 1912.

Jučer se proniješe gradom nepovoljne vijesti. „Miriši mirom!“, govorili su Beograđani zaklonivši si maramicom nos. Da Srbinu dadete da bira: mir ili koleru? – on bi obim rukama zahvatio koleru [...] Kad će započeti rat? Svi pitaju; to znade samo hladan vjetrić, što piri s maćedonske strane i ministarski stolovi, što su dugo u noć osvjetljeni električnim svjetlom; no nitko od ovih neće da progovori.

Hrvatski pokret, 9–31 oktobar 1912.

II-24. Jedan Bugarin opisuje narodno raspoloženje pred rat

Sveopća molitva održana je 5. oktobra. Ferdinand je pročitao proklamaciju o objavi rata, a Metodije Kusević, mitropolit Stare Zagore, održao je govor. Sjećam se tih trenutaka kao nekog sna. Dok smo izlazili iz crkve bili smo duboko dirnuti ali i ponijeti oduševljenjem da ćemo pobijediti. Uporna borba za vrijeme „preporoda“²⁵ koja je uvijek bila hrabra i uspješna – posljednji je primjer ujedinjenje Istočne Rumelije i kneževine Bugarske 1885 – ulila je bugarskom narodu ogromno samopouzdanje, mogu čak reći, novu vjeru u nacionalni optimizam. S druge strane, Šeinovo, Šipka i Slivnica²⁶ pokazali su da su Bugari ostali neoslabljeni i pokazali hrabrost po kojoj su njihovi preci stoljećima bili poznati. Pred sobom smo imali jakog neprijatelja, ali smo potcijenili njegovu snagu. Čudno, poslije pet stoljeća pod turskim jarmom sad, pošto smo vladali Turcima u Bugarskoj samo 34 godine, potcijenili smo ih. U Bugarskoj je bila omiljena priča da je Turska država na samrti. U novinama je sultan uvijek prikazivan kao bolesnik sa povezom oko glave. U vojsci su mnogi Bugari na vježbama gađanja iz puške pucali u metu u obliku lutke sa fesom na glavi da bi ubijedili sebe da je sultan unaprijed određena žrtva.

S. Radev²⁷, Тога, което видах

❓ Šta su obični ljudi mislili o ratu? Zašto su bili tako sigurni u pobjedu?

Koja je bila uloga zvanične propagande u stvaranju takvog mišljenja?

II-25. Odlomci iz dviju novina izdanih na albanskom jeziku u inostranstvu koji iznose dva različita stava o Prvom balkanskom ratu

A. Iz novina izdatih u Bostonu

Veliki sastanak koji su patrioti održali u Bostonu 6. oktobra 1912. ima veliki značaj u historiji albanskog pokreta. I drugi sastanci održani u Americi izražavaju patriotizam i ideale naše omladine. Ali sastanak od 6. oktobra pokazao je još nešto neočekivano, izuzetno i vrlo rijetko. Hoću da govorim o njegovom političkom značenju.

Nije bilo nevažno sakupiti patriote sa svih strana Amerike koji jednoglasno izjavljuju da je interes Albanije potpuni savez sa Turskom protiv balkanskih zemalja.

Albanija je u opasnosti da bude podijeljena i mogu je spasiti samo njene pristalice i prijatelji.

Ovaj sastanak je donekle uticao na to da osmanska vlada brani albanska prava na konferenciji u Londonu. Ne može se poreći da bi, ako odustane od odbrane Albanije, u interesu Turske bilo da Grčkoj, Srbiji i Crnoj Gori da ono što zahtijevaju i pomiri se sa njima, pa bi joj ostalo da se suoči samo sa Bugarskom. Ali naše zajedničko djelovanje ublažilo je stav Turske i naša politika ju je natjerala da shvati svoje greške i štetu koju je u prošlosti pravila. Zato je htjela da nas nagradi zalažući se da Janjina, Skadar i, po mogućnosti, Bitolj budu dio nove Albanije.

Dielli, 19. decembar 1912, str. 1

²⁵ Bugarski „preporod“, period u bugarskoj historiji (kraj XVIII i početak XIX stoljeća), vrijeme značajnog nacionalnog i ekonomskog uspona

²⁶ Šeinovo, Šipka, Slivnica: historijska mjesta, slavna po velikim pobjedama Bugarske u XIX stoljeću

²⁷ Simeon Radev (1873–1967), bugarski historičar, publicista, diplomata

B. Iz novina izdatih u Sofiji

Ovaj program četiri ujedinjene sile je prihvatljiv. Zato se Albanija ne smije ujediniti sa Turskom i bori ti sa zemljom koja je osuđena na smrt. Ona treba dići svoj glas i zahtijevati svoja prava od velikih sila. Treba pokazati cijelom svijetu da je albanska država u ropstvu i da se već četiri godine bori i traži svoju autonomiju.

„Mbi Aleancen Ballkanike“ („O Balkanskom savezu“),
Liri e Shqiperise.
12. oktobar 1912, str. 1

Key *Dielli (Sunce)* bio je nedjeljnik koji je u Bostonu štampao jedan od najistaknutijih albanskih intelektualaca Faik Konica. *Liri et Shqiperise (Sloboda Albanije)* bio je nedjeljnik koji je izlazio na albanskom jeziku u Sofiji, a čiji je izdavač bio Kristo Luarasi, patriota i intelektualac.

? Koja su dva stava prema ratu iznesena i koje argumente koriste ovi članci kako bi ih podržali?

► Sl. 21 - Ispraćaj – u Sofiji i u Istanbulu

L'illustration, t. CXL (1. juli – 31. decembar 1912), str. 301

? Usporedi ove dvije slike.
Koje su razlike, a koje sličnosti?

II-26. Djelovi sporazuma o savezu između Kraljevine Grčke i Kraljevine Srbije, potpisanog 19. maja (1. juna) 1913.

Član 2

Prilikom podjele teritorije evropske Turske, koje će po završetku sadašnjeg rata biti ustupljene balkanskim državama ugovorom o miru sa Osmanskim carstvom, dvije Visoke Ugovorne strane obavezuju se da neće ulaziti ni u kakvo posebno sporazumijevanje s Bugarskom, da će se stalno potpomagati i da će uvijek istupati sporazumno podržavajući uzajamno svoje teritorijalne zahtjeve i niže navedene granične linije.

Član 3

Dvije Visoke Ugovorne strane, smatrajući da je životni interes njihovih kraljevina da nikakva druga država ne bude između njihovih posjeda zapadno od rijeke Aksios (Vardar), izjavljuju da će jedna drugoj ukazivati podršku kako bi Grčka i Srbija dobile zajedničku granicu. [...]

Skoko, str. 405–408

► Sl. 22 - Crnogorci se raduju objavi rata, 1912.

Balkanski rat u slici i reči 6, 24. februar (9. mart) 1913.

II-27. Proklamacija crnogorskog kralja Nikole, 27. juli 1913.

Crnogorci!

[...] Opijen stečenim uspjesima i slavom saveznika, naš četvrti drug htjede nasilno da prigrabi naše zajedničke tekovine, ne osvrćući se ni na pravdu Božju ni na očinski sud Cara Pokrovitelja²⁸. [...] Bugari, zavedeni, otrgoše se od našeg slovenskog jata. Bugari nasrnuše na braću i saveznike. Bugare treba suzbiti istim oružjem i uputiti ih na uvaženje zajedničkih interesa i slovenske uzajamnosti. Ova odluka bolno je pala na moje srce, jer se ruka rukom mora sjeći, ali se inače nije moglo. Moju dušu tuga obuzima, što sam prinuđen vašu hrabrost obodravati, da bugarske nasrtaje oštro odbijete, ali nadu gajim da će iz međusobne naše savezničke krvi, kad jednom Anđeo mira raširi krila svoja nad Balkanom, iznići svježe i jako drvo slovenske zajednice. [...]

Nikola, na Cetinju 27. jula 1913.

Balkanski rat u slici i reči 23, 14. (27) jul 1913.

II-28. Proklamacija grčkog kralja Konstantina, 21. juna 1913.

Mom narodu!

Pozivam svoj narod u novu borbu.

Osnivajući savez s drugim kršćanskim državama za oslobađanje naše jadne braće, sretni smo što je naša zajednička borba dovela do pobjede i uništenja tiranije i što je grčka vojska trijumfirala i na kopnu i na moru.

Poraženo Carstvo ustupilo je oslobođene teritorije saveznicima. Grčka je, dosljedno poštena i u sporazumu sa svoja dva saveznika, željela prijateljsku podjelu oslobođenih oblasti u skladu sa pravima svake države, pa je predložila da se neslaganja riješe nagodbom. Međutim, njen pohlepni saveznik Bugarska odbila je svaki razgovor o nagodbi, želeći prigrabiti najveći dio plodova zajedničke pobjede, ne priznajući ni etnička prava, ni žrtve drugih, niti

²⁸ Ruski car

ikakve druge racionalne potrebe za ravnotežom. Koristeći se svim vrstama prevare i samovolje i nesvjesna oslobodilačkog karaktera rata, obaveze prema saveznicima, gorkog iskustva kršćanskih naroda s ovog poluostrva zbog njihovog iskonskog porijekla i izvanrednih rezultata zahvaljujući njihovoj saradnji, Bugarska je otišla tako daleko da je pokušala provesti neoslobodilački rat, okrećući se protiv saveznika, kršeći i prisvajajući njihova prava, skrnaveći tako svetost i ideju zajedničke borbe. Imajući u vidu sramno ponašanje Bugarske, dužnost ostalih saveznika bila je sasvim očigledna. Morali su opet da zbiju redove i sačuvaju svoj savez da bi se suočili sa nezasitom pohleptom svog bivšeg saveznika, da brane svoje vitalne interese, iskorjenjujući hegemonističke težnje i obezbjeđujući među balkanskim državama ravnotežu prijeko potrebnu za njihovu mirnu koegzistenciju.

Grčki narod, solidaran sa Srbijom i Crnom Gorom i uvjeren u svetost te ideje, opet se diže na oružje u borbi za ognjište i oltar.

Moja vojska i ratna mornarica, koje su proslavile Grčku, pozivaju se da nastave svoju plemenitu borbu i spasu one oslobođene od turske tiranije, od prijetnje novog strašnog ropstva. [...]

Ta nova borba je isto tako sveta kao i borba koju je vodio Bog čiji blagoslov ja sad prizivam, „jer kralj vjeruje u Isusa i u milost gospodnju.“ [...]

Baltsa, 20. juni 1913.²⁹

Službeni list Kraljevine Grčke 121, 21. juni 1913.

? Usporedi tekstove II-27 i II-28. Koje je značenje riječi „brat“ u jednom i drugom slučaju? Identificiraj značenje iste riječi u tekstu II-21. Objasni značenje izraza „braniti vitalne interese“ i „mirna koegzistencija“. Usporedi tu ideju s idejom ravnoteže između evropskih sila u istom periodu.

II-29. Novine i javno mnjenje u Rumuniji neposredno pred rumunsku invaziju na Bugarsku u Drugom balkanskom ratu

A. Hoćemo rat

Sa svih strana naše zemlje čuje se samo jedan uzvik koji dolazi iz svih srca:

Hoćemo rat!

Nema sile u cijeloj Rumuniji koja može zaustaviti rat. Onog ko se izdigne iz te vodene struje, slomiće udar njenih talasa. [...]

Rumunski narod, i svaki Rumun ponaosob, zna da je velika Bugarska nacionalna opasnost, politička, etnička i ekonomska prijetnja za Kraljevinu Rumuniju i za sav rumunski narod. [...]

Ovo je *čisto preventivan rat*. Mi želimo da obezbijedimo budućnost našoj zemlji, da uklonimo opasnost koja može da joj naudi, želimo da živimo u miru, da se samostalno razvijamo, da u korijenu sasiječemo svaku moguću prijetnju.

Universul, XXX, br. 176, 29. juni/12. juli 1913, str. 1

B. Gomila je bila ogromna

Gomila je bila ogromna. Mnogi transparenti bili su posvećeni ratu, a uzvici „Mobilizacija!“ čuli su se iz hiljada grla.

Ukaz o mobilizaciji podiže buru oduševljenja. Rezervisti hrle u Bukurešt iz najudaljenijih mjesta, vozovi su krcati, ljudi sjede na krovovima vagona i pjevaju prizivajući veliki rat.

Bacalbasa, str. 116

? Zašto je „veliki susjed“ bio nacionalna opasnost? Smatraš li da je to tačno? Nađi i objasni razlike između ovih tekstova i proglasa grčkog kralja i bugarskog cara kojima objavljuje rat Osmanskom carstvu.

²⁹ Dokument koji su potpisali kralj Konstantin, premijer Elefteros Vanizelos i članovi vlade

► **Sl. 23 - Hora**
 – tradicionalno rumunsko kolo koje igraju rumunski vojnici na putu za Bugarsku

Gazeta Ilustrata II, br. 31, 13. juli 1913, str.4

II-30. Članak u rumunskim novinama kojim se žele objasniti razlozi i ciljevi rumunske invazije na Bugarsku

Zauvijek bismo ostali pod prijetnjom bugarskih topova i sa ratom na našem pragu bio bi usporen procvat naše države. Ali ako sad, na samom početku, Bugarska osjeti snagu našeg oružja i težinu našeg jarma, zauvijek će odustati od svojih ambicija koje ne priliče njenoj nejakosti, a što ćemo joj mi svakako pokazati.

Današnja Rumunija ima ulogu vještog i hrabrog hirurga koji mora bez milosti da zasiječe u meso kako bi odstranio zlo koje predstavlja prijetnju cijelom organizmu.

Naša vojna dejstva s druge strane Dunava moraju biti prave hirurške operacije, a ne sredstvo za trenutno sniženje temperature koje neće dovesti do toga da nam se sutra ista opasnost vrati u još težem vidu.

Miscarea V, br. 152, 8/21 juli 1913, str. 1

Pronađi i analiziraj propagandne elemente u ovom tekstu.

II-31. Izjava bugarskog ministra Stojana Daneva³⁰ o rumunskoj invaziji na Bugarsku

Prekjuče je premijer i ministar inostranih poslova dr. Danev rekao u narodnoj skupštini:

Dame i gospodo, narodni poslanici, Bugarskoj od jučer prijete nova opasnost. Jučer u 18 sati me je rumunski ambasador u Bugarskoj obavijestio da je rumunska vlada naredila svojoj vojsci da napadne Bugarsku.

Njihov motiv je to što je Rumunija zadržala potpunu slobodu da reagira u slučaju rata među balkanskim zemljama i to što je rat izbio, i štaviše, po njima, mi smo ga izazvali.

Želim da kažem nekoliko riječi o našim odnosima. Svi znate da su naši odnosi sa Rumunijom uvijek bili prijateljski. Imajući u vidu nekadašnje prijateljske odnose između naše dvije zemlje, bugarska vlada smatra ponašanje Rumunije neopravdanim. [...]

Po našem mišljenju, rumunska vlada, koje god razloge za takvo ponašanje imala, ne bi trebalo da preduzima tako ekstremne mjere za koje mi odbijamo svaku odgovornost.

Gospodo! Rumunska vojska napada djelove zemlje koji su u ovom trenutku naseljeni samo starima, ženama i djecom. U takvoj situaciji nikakav oružani otpor ne dolazi u obzir. Da bismo spriječili bilo kakvu akciju te vrste, naredili smo graničarima da se povuku, a državnim službenicima da ostanu tamo i pokušaju da na svaki način umire narod.

Osim ovog, možemo samo da protestiramo protiv ove nepravedne invazije na našu domovinu. Držeći se ovog stava, stava utvrđenog reda i pravde, upućujemo ovu stvar evropskom javnom mnjenju i nadamo se da će naša prava biti pravedno ocijenjena.

Bugarska, br. 230, 30. juni 1913; *Mir*, br. 3929; *Narodna volja*, br. 36, 1. juli 1913; *Narod*, br. 15, 2. jul 1913. u Kiškilova, *Балканските войни*

³⁰ Stojan Danev (1858–1949): pravnik, profesor, političar, lider rusofilske Progresivno-liberalne partije i premijer (1. juna – 4. jula 1913).

? Opća pitanja za poglavlje IIc

Usporedi slike 21, 22 i 23. Kakva osjećanja one prenose i kakva osjećanja pokušavaju izazvati? Pokušaj da nađeš slike iz svoje zemlje koje ilustriraju osjećanja prema ratu.

Simulirani dijalog

Podijelite se u grupe: a) Bugari, b) Grci, c) Srbi i pokušajte razgovarati o svojim pravima u Osmanskom carstvu. Kroz svoju nacionalnu ideju objasnite zašto treba da zauzmete određene oblasti Osmanskog carstva.

